

MARCUS TULLIUS CICERO: ÎNTRE ORATORIE ȘI POLITICĂ

Lect. dr. CAMELIA SĂRBUȘCĂ
Universitatea "Mihail Kogălniceanu" Iași

În timp ce Lucius Cornelius Sulla își făcea propria dreptate la Roma cu tăișul sabiei, la sfârșitul anului 80 î. H., tânărul Marcus Tullius Cicero rostește în fața judecătorilor un discurs excepțional prin valoarea sa oratorică, dar, în egală măsură prin însuși curajul de a-l face auzit, deoarece acest avocat debutant venit din Arpinum demască fără ocolișuri abuzul de putere al dictaturii lui Sulla. Discursul *Pro Roscio Amerino*, de mare răsunet la timpul său, este viu în mintea oratorului și la peste 30 de ani de la proces: „Prima cauză publică, *În apărarea lui Roscius*, s-a bucurat de un succes atât de mare încât n-a mai existat vreo alta care să nu pară vrednică de apărarea mea”¹.

Cu o logică și o argumentație remarcabile Marcus Tullius vine în sprijinul lui Sextus Roscius din Ameria care fusese acuzat de paricid. În fapt, pe Roscius-tatăl îl omorâse Chrysogonus, un apropiat al lui Sulla, pentru a-i lua averea, iar vina era pusă pe seama fiului victimei. Întreaga expunere a cazului nu interesează aici; importantă este însă atitudinea lui Cicero și plasarea lui „în opoziție”, înfruntându-l, prin Chrysogonos, pe Sulla. Temeritatea lui Cicero are însă un scut în marile familii aristocratice, ale Metellilor, ale Serviliilor, care îi sprijineau atât pe Cicero cât și pe tânărul Roscius și care au și contribuit, în cele din urmă, la alungarea lui Sulla. Cu toate acestea nu trebuie uitat că rostind acest discurs oratorul înfruntă una dintre cele mai ticăloase cliici din câte a cunoscut Roma, căci dictatorul și acoliții săi „asasinau fără alegere pe oamenii bogați, cât și pe toți aceia care li se părea că-i depășesc prin oarecare merite...”².

Atitudinea politică a lui Cicero este aici *in forma conchae*: el se prezintă judecătorilor ca un tânăr avocat ce dorește pur și simplu să aperse un om căruia i s-a făcut o nedreptate și care, nefiind implicat politic în vreun fel, nu ar fi putut fi acuzat de partizanat: „...dacă vreunul dintre cei care au mare autoritate și foarte mare prestigiu ar fi spus un cuvânt despre treburile publice, ceea ce în acest proces e necesar, s-ar fi socotit că a spus mai mult decât a spus. Eu însă chiar dacă voi spune liber tot ce am de spus, cuvintele mele nu vor putea totuși în nici un chip să iasă de aici și să se răspândească în public la fel ca ale lor”³.

Sub acest „înveliș” verbal se ascunde însă un tânăr căruia vechii săi profesori îi insuflaseră respectul pentru veritabila *nobilitas*, care sprijinea valorile republicii, străine de forme dictatoriale precum erau cele impuse de Sulla. Acum însă dorința de a se afirma ca mare orator - de altfel în acest proces Cicero îl învinge pe celebrul orator Hortensius -, dorința de a-și impune numele în societatea romană ni se par a fi pentru el mai puternice decât a-și defini o clară linie politică.

Următoarea cauză, *În Verrem*, îl găsește pe deja consacratul orator apărând pe sicilienii umiliți și batjocoriți de Verres. Arpinatul se face din nou acuzatorul unui reprezentant al aristocrației, Verres, care abuzase de puterile sale de *propraetor* în provincia Sicilia; prima cuvântare rostită (a doua fiind publicată) este atât de categorică, de bine argumentată, încât Verres se autoexilează înainte de încheierea procesului, recunoscându-și astfel vina. Cicero înregistrează al doilea mare succes al său. Eugen Cizek scrie că în discursul acesta „Cicero apără în măsură mai redusă justiția în genere împotriva abuzurilor comise de un guvernator necinstit și mult mai

¹ Marcus Tullius CICERO, *Brutus*, 90, 312, în Cicero, *Opere alese*, vol I, trad. G. Guțu, Ed. Univers București, 1973, p. 99.

² Dio CASSIUS, *Istoria romană*, vol. I, trad. A. Piatkowski, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 175.

³ Marcus Tullius CICERO, *În apărarea lui Roscius din Ameria*, în *op. cit.* la nota 1, p. 173.

substanțial cauza consolidării imperiului, atragerii provincialilor de partea acestuia, salvagădării <<maiestății>> Romei”⁴. Vedem așadar un Cicero tot mai preocupat de viața cetății, de mersul treburilor publice, tot mai interesat în a deveni parte activă a acestora.

Aceste două discursuri ne formează conturul chipului unui tânăr orator care crede mai degrabă într-un ideal politic, care trebuie păstrat sau care trebuie atins, decât într-o grupare politică.

Lucrurile devin mult mai clare o dată cu discursul *De imperio Gnaei Pompeii* mai cunoscut ca *Pro lege Manilia*, când, în calitate de propraetor (anul 66 î.H.), Cicero își arată direct și clar poziția politică, apărând în senat interesele lui Gnaeus Pompeius, marcant om politic al secolului I î. H. căruia Arpinatul îi va rămâne fidel până la sfârșitul vieții.

Susținându-l pe Pompeius, fost general în armata lui Sulla, Cicero își schimbă tendința politică, ce părea a fi, după cele două prime cauze apărute, mai degrabă în sensul susținerii celor neîndreptățiți și umili, către clasa acelorora din care făceau parte cei atacați cu vehemență de către el în procesele mai sus amintite, clasa aristocraților.

Următoarele discursuri de mare importanță, pentru cariera oratorică dar și pentru definitivarea poziției politice, îl găsesc pe Arpinat pe cea mai înaltă treaptă din *cursus honorum*, adică în fruntea republicii, în calitate de consul; în anul consulatului său, 63 î. H., el rostește patru discursuri, celebrele catilinare, reunite sub numele *In L. Catilinam*. Marcus Tullius este acum unul dintre politicienii din rândul aristocrației senatoriale și de pe această poziție îl atacă pe conspiratorul, din rândul *popularilor*, Lucius Sergius Catilina care complotase împotriva republicii, a instituțiilor ei, a conducătorilor ei, vizându-l direct pe consulul Cicero.

Scrierea *Catilinarelor* îl găsește pe Cicero în formă creatoare optimă, în plină efervescentă politică, decis să-și stabilească locul pe scena republicii.

Lucius Sergius Catilina își începuse viața politică prin a lua parte la proscricțiile lui Sulla. Ajunge apoi în scurt timp guvernator al provinciei Africa pe care o administrează în scop personal. În anul 66 î. H. se întoarce la Roma, îndreptându-și atenția către populația nemulțumită de starea ei economică, și caută prin promisiuni false să capete sprijinul acesteia. Datornicii sunt grosul masei susținătoare a fostului guvernator și acestora Catilina le făgăduiește că el, o dată ajuns la putere, îi va degreva de datorii. Pentru a-și atinge țelul, Catilina candidează în mai multe rânduri la consulat însă nu are sorți de izbândă. Calea electorală fiindu-i închisă, Catilina urzește un complot care avea ca scop uciderea consulilor și obținerea puterii prin forță. De această conspirație nu erau deloc străini Licinius Crassus și Iulius Caesar; tentativa lui Catilina eșuează pentru că cel dintâi, Crassus, nu dăduse semnalul afirmativ la momentul stabilit.

Cicero află de toată această „urzire”, îl demască pe Catilina și pe oamenii lui prin amintitele discursuri. Senatul ia hotărâri excepționale pentru protecția lui Cicero, Catilina se retrage în Etruria împreună cu armata sa, în cele din urmă murind pe câmpul de luptă.

Consulatul ciceronian nu e nimbă doar de glorie. La 5 decembrie 63, în senat are loc dezbaterile privitoare la pedeapsa care trebuia aplicată conjuraților care fuseseră arestați la Roma. Apar opinii contrare. Consulul desemnat, Iunius Silanus, susține pedeapsa cu moartea, Caesar, el însuși parte din umbră a conspirației, afirmă că cei prinși trebuie anchetați apoi judecați. Mulți dintre senatori susțin propunerea lui Caesar: „Ideea lui Caesar păru echitabilă și fu aprobată, din slăbiciune, chiar de către unii care susținuseră înainte altceva”⁵. Hotărât și îndârjit, Cato se ridică împotriva lui Caesar, propunând pedeapsa cu moartea. Cu oarecare temeri Cicero se alătură lui Cato și amândoi „îi convinseră pe senatori să-i osândească pe vinovați fără judecată, ca pe niște tâlhari...”⁶, ceea ce se și întâmplă.

Cicero, *expertus iuris*, refuză unor acuzați judecata încălcând regula de bază a funcționării republicii, care pune legea deasupra puterii politice - *non rex est lex, sed lex est rex*.

⁴ Eugen CIZEK, *Istoria literaturii latine*, vol. I, Ed. Societatea „Adevărul”, București, 1994, p. 173.

⁵ APPIAN, *Istoria Romei, Războaiele civile*, Trad. colectiv, Ed. Științifică, București, 1957, cap. II, IV.

⁶ *Ibidem*.

Greșeala est aici dublă: legea este încălcată de un mare cunoscător al legilor și de omul de stat care face abuz de puterea sa, punând dorința de răzbunare mai presus de cerința legii. Nu peste mult timp această greșeală va fi plătită scump de orator.

Anterior problemei catilinare, Arpinatul mai lăsase să cadă o umbră pe chipul său.

La 10 decembrie 64, C. Servilius Rufus propune un proiect de lege agrară pentru distribuirea de pământ cetățenilor săraci din Italia, începând cu Roma. La 1 și 2 ianuarie Cicero vine cu pretextul unor erori în alcătuirea acestui proiect de lege și, prin influența sa, proiectul este respins: „Demagogie și negativism sunt cuvintele care caracterizează în cel mai înalt grad atitudinea lui Cicero”⁷. În lucrarea *De Republica* Cicero vorbește despre *res publica* definită ca *res populi*, *res* traducându-se prin drepturi de care trebuie să beneficieze *populus*. Cicero ne demonstrează clar că acest concept *res populi* există pentru el doar pentru a teoretiza frumos pe marginea sintagmei și că în practică ideile înalte pot fi ușor călcate în picioare.

După instaurarea primului triumvirat activitatea și orientarea politică ale lui Cicero cunosc mari transformări, tulburări, dileme; existența însăși a oratorului fiind pusă sub semnul pericolului.

Partida *popularilor*, prin Clodius, dușmanul neîmpăcat al oratorului și unealta eficientă a lui Caesar, nu lasă nerăzbutată moartea lui Catilina și a complicilor lui uciși fără judecată și înăbușirea conspirației care, prin succesul ei, i-ar fi putut aduce pe *populari* la putere: în luna martie a anului 58 î. H. Cicero cunoaște gustul amar al exilului, exil care, din nefericire îl parcurge nedemn și penibil.

Prin sprijinul unor prieteni, la intervenția lui Pompeius, care tăcuse în momentul exilării, și cu acceptul lui Caesar, în toamna anului 57 Cicero se reîntoarce la Roma. Plin de energie vindicativă își folosește talentul oratoric drept armă; la 11 martie 56 rostește celebrul *Pro Sestio* în care clientul său Sestius este apărat împotriva unor acuzații aduse acestuia de Clodius. Dorința lui Cicero de a-l ataca pe Clodius este mai mare decât cea de a-l apăra pe Sestius. Aici Arpinatul vorbește și despre „un program politic de concordie a ordinilor”⁸, un vis frumos și nerealizabil. Până la a da roade ”concordia” triumvirilor de la Luca, Cicero mai are un prilej de a lovi în familia lui Clodius prin procesul în care se face apărătorul tânărului său prieten Caelius care fusese învinuit de sora lui Clodius Pulcher, Clodia, că ar fi încercat să o otrăvească. Ca și în *Pro Sestio*, și în *Pro Caelio*, Cicero iese învingător.

La 15 aprilie 56 î. H. triumvirii se întâlnesc la Luca unde se iau hotărâri importante: lui Caesar i se prelungește administrația în Gallia cu încă cinci ani. Pentru anul 55 î. H. sunt aleși consuli Grassus și Pompeius; acum Pompeius primește conducerea Hispaniei, iar Crassus pe cea a Siriei. În acest triumvirat Caesar funcționează ca *primus inter pares* și Cicero va fi nevoit să țină seama de acest lucru.

După întâlnirea de la Luca, Cicero își schimbă „stăpânul”, devenind elogiatorul dușmanului său, Caesar. Acum rostește *De provinciis consularibus* în care susține, printre altele, menținerea lui Caesar la conducerea celor două Gallii. Șirul umilințelor este abia la început cu acest discurs, căci la presiunea triumvirilor Arpinatul va deveni apărătorul a tot felul de personaje care nu-i erau deloc pe plac; în 46 î. H. Cicero va capitula efectiv în fața lui Caesar prin discursul *Pro Marcello*. În 48 Pompeius moare, iar mai marele Cetății, unicul conducător, este Caesar.

Nu trebuie uitat că în acest moment al existenței Romei, Cicero are posibilitatea de a se retrage din politică, de a se dedica, așa cum adesea a scris-o în corespondență, scrisului; după cum afirmase deja în *De Republica* el trebuia însă să se dovedească un cetățean demn de patria sa și să nu se dea în lături atunci când i se ivesc obstacole. Retragerea i se pare nedemnă dar nu și înaintarea în genunchi.

În *Pro Marcello* oratorul îi mulțumește lui Caesar pentru că îi acordase iertare lui Claudius Marcello, consul în anul 51, un republican exilat căruia acum i se permitea întoarcerea la Roma.

⁷ N. I. BARBU, *Aspecte din viața romană în scrisorile lui Cicero*, Ed. Academiei, București, 1959, p. 33.

⁸ Eugen CIZEK, *op. cit.* vol. I, p. 176.

Cicero găsește că este potrivit să i se ridice osanale celui care a iertat: „Căci nu pot trece nicidecum sub tăcere o bunătate atât de mare, o blândețe atât de neobișnuită și de nemaiauzită, o măsură în toate atât de desăvârșită în exercitarea puterii supreme, în sfârșit, o înțelepciune atât de greu de închipuit și, așa zice, divină”⁹. Această „înțelepciune divină” îi aparține lui Caesar, un om de partea căruia Cicero nu s-a aflat niciodată la modul real, dar pe care acum înțelege să-l proslăvească. Înfrânt însă de dorul de a-și auzi glasul răsunând în senat oratorul își folosește, după expresia sa, *toate cutiile sale cu pomezi* pentru cel care stăpânește acum rămășițele republicii: „Nimeni nu are un talent atât de mare, Caius Caesar, nimeni atâta forță, atâta bogăție a cuvântului rostit sau scris, încât să poată, nu zic să înfrumusețeze, dar nici măcar să înfățișeze amănunțit faptele săvârșite de tine”¹⁰.

Despre acest discurs G. Guțu spune că „este un elogiu al învingătorului, firește, și astfel privit a fost judecat uneori cu asprime, ba chiar considerat apocrif. Dar tonul este demn, reflecțiile oratorului depășesc împrejurarea care le pricinuisă, lauda e continuu îmbinată cu îndemnuri inspirate din înalte sentimente civice și morale, devotamentul pentru Caesar-omul nefiind decât devotamentul pentru interesul suprem al statului salvat de primejdie, cu care persoana biruitorului se confundă. Noblețea atitudinii, poziția în care se plasează Cicero, nivelul ideilor, armonia construcției și frumusețea expresiei dau discursului un prestigiu deosebit, superior elogiului lui Pompei din *Pentru legea Manilia...*”¹¹.

Dacă tonul din acest discurs este demn, G. Guțu este în acest caz un Theodor Mommsen răsturnat, un Mommsen elogiator al lui Cicero, iar dacă Cicero vede în faptele și gândirea lui Caesar patria, atunci vorbim despre o altă persoană, un alt Cicero care nu a crezut niciodată în valorile republicii. Singura idee care rămâne pentru noi validă, în ceea ce exprimă G. Guțu, este aceea că *Pro Marcello* este un discurs superior prin „frumusețea expresiei” discursului *Pentru legea Manilia*.

S-ar fi putut totuși recunoaște o „noblețe a atitudinii” ciceronienă în acest caz, dacă nu ar fi tresălit de bucurie la idele lui martie 44 și dacă după această dată nu s-ar fi năpustit *filipizând* anacronic pe tema revenirii la forma republicană. Plutarh ne arată clar că Cicero nu-l cultivase pe Caesar din convingere și respect „pentru că dorea, ca nimeni altul, vechea stare de lucruri” și mai subliniază în acest context „lipsa de curaj”¹².

Discursurile postcaesarice îl reabilitează însă într-un anume fel pe Cicero. Același Plutarh afirmă că *zvâcnirile Philippicae*-lor împotriva lui Antonius au transformat într-un imn de mare vibrație cântecul lui de lebedă: „Puterea lui Cicero s-a ridicat atunci la cea mai înaltă culme în cetate”¹³, putere pe care i-a dat-o în dar lui Octavianus care l-a răsplătit cu abandonul și implicit cu moartea.

După moartea lui Caesar, cei care l-au asasinat pe cuceritorul galilor, printre susținătorii lor ardenti numărându-se și Cicero, încearcă să atragă mulțimea de partea lor; în fața partizanilor fostului dictator: Marcus Antonius, Marcus Aemilius Laepidus și apoi Caius Octavianus, conspiratorii sunt nevoiți să se retragă pentru a se regrupa, pentru a-și aduna o armată peotriva rivalilor. Marcus Antonius ajunge puternicul zilei și este de acum dușmanul „personal” al lui Cicero; ultima „bătălie” Arpinatul o va da luptând împotriva acestuia.

După idele lui martie 44 până la 7 decembrie 43, urmându-și vechiul crez conform căruia „nu e de ajuns să pozezi virtutea [...] fără s-o aplici [...]; iar aplicarea ei cea mai de seamă e conducerea statului și împlinirea completă în fapte, nu în vorbe...”¹⁴. Cicero este extrem de activ sperând – idealist? Nerealist? Încremenit în propriile teze? – că republica poate reînvia. Pentru această speranță el dă ultimul și poate cea mai crâncen „atac” de la rostră: *Philippicae-le*.

⁹ CICERO, în *op. cit.* la nota 1, vol II, p. 295.

¹⁰ *Ibidem*, p. 296.

¹¹ G. Guțu, cuvânt introductiv la discursul *Pentru Marcellus*, în *op. cit.* la nota 1, vol. II, p. 295.

¹² PLUTARH, *Vieți paralele*, trad. N. I. Barbu, Ed. Științifică, București, 1969, cap. *Cicero*, § 42.

¹³ *Ibidem*, § 45.

¹⁴ CICERO, *Despre stat*, în *op. cit.* la nota 1, vol. II, p. 155.

Comparabile prin elan, impetuositate, tăria implicării cu cele patru *Catilinare*, discursurile pronunțate împotriva lui Antonius sunt un testament glorios în care Cicero se lase pe sine moștenire idealurilor republicane.

La începutul anului 43 se propune de către senat trimiterea unei delegații la Antonius în vederea stabilirii unor condiții de împăcare. Cicero nu este de acord cu această măsură. În *Philippica* a VII a el arată că o pace cu Antonius este periculoasă și că senatorii sunt lipsiți de curaj așteptând rezultatul soliei în loc să replice prin arme: „Căci situația a devenit, onorați senatori, foarte primejdioasă și a atins aproape momentul cel mai critic. Nu fără motiv m-am temut de această trimitere de soli, și niciodată n-am aprobat-o; ce ne va aduce ea, nu știu; dar câtă slăbire a curajului ne aduce așteptarea, cine nu vede? [...]. Oare paza cea mai bună e să tremuri de teamă, sau să-i pedepsești, când poți pe cetățenii nelegiuiți?”¹⁵

Prin energie, talent și luciditate politică și curaj se disting în șirul discursurilor ciceroniene *Pro Roscio Amerino*, *In L. Catilinam* și *Philippicae*. Acestea marchează cele trei momente importante ale vieții de orator și ale vieții omului politic Cicero. Dacă această linie, în ciuda unor evidente derapaje, ar fi fost menținută de-a lungul întregii existențe, Cicero ar fi putut fi proclamat acel *rector reipublicae* de care el însuși vorbește în cartea a IV-a a lucrării *De Republica*.

*

Prin scurta trecere în revistă a principalelor discursuri ciceroniene ni se relevă faptul că prin talentul oratoric, prin știința legilor, prin vasta cultură acumulată în lungi ani de studiu Cicero și-a construit o cale de afirmare pe scena politică a Romei. Fiecare mare discurs amintit aici este pentru Arpinat doar o treaptă în urcușul spre dobândirea gloriei politice.

Urmărind acest parcurs oratoric ciceronian către afirmarea politică observăm cu ușurință mersul labirintic al protagonistului, sinuozitatea drumului construit, oscilațiile, inconstanța și chiar stângăcia abordărilor specifice. Dorința aprigă de a fi în centrul vieții publice l-a determinat pe orator să țină seama strict de ținta propusă și să lase neanalizate căile pe care s-a îndreptat către aceasta.

Aceeași dorință l-a adus adesea pe Marcus Tullius, după cum am văzut, în situația de a fi sub comanda sau la cheremul unor oameni inferiori lui, ori nedemni de el, oameni mânaiți de ambiții meschine, aflați sub nivelul său de înțelegere, de judecată, de cultură. Nestăvilita vrere de a se afla printre conducătorii Romei l-a dus pe Arpinat până acolo încât să considere că statutul său, talentul său, demnitatea sa pot fi supuse compromisului și umilinței.

Cicero a înțeles republica, statul ca pe o entitate sacră, o zeitate căreia a dorit să-i aducă ofrandă tot ceea ce avea el mai de preț. Darurile sale însă au fost oferite unei republici ingrate, populată de părelnici mari cetățeni: după fulminantul discurs *Pro Roscio Amerino*, pentru a rămâne în viață, Cicero este nevoit să se autoexileze; după o atitudine clară de susținere a lui Pompeius, afirmată public inițial prin *De lege Manilia*, este răsplătit cu un exil dureros, de care Pompeius nu este străin; după ce îi declară război lui Antonius prin celebrele *Philippicae*, se alătură plin de energie lui Octavianus, „copilul divin”, ca acesta din urmă să devină aliatul celui dintâi, înscriindu-l pe orator pe lista neagră a morții.

În ciuda tuturor acestor fapte, nici Sulla și nici Pompeius, nici Catilina, Caesar ori Antonius nu s-au putut dovedi atât de mari dușmani pentru Cicero cum s-a arătat a fi el însuși pentru sine.

Cicero nu s-a întrebat, înainte de a-și începe aventura politică, dar nici mai târziu, dacă talentul oratoric, ca sumă a muncii, culturii și măiestriei sale, este suficient pentru a-l afirma ca om politic, un om politic de marcă, ușor de situat alături de Pompeius ori Caesar. Caesar, spre exemplu, se născuse cu instinctele omului de stat, și încă tânăr fiind acesta, unii dintre contemporanii săi îi simt „amenințarea”: se pare că însuși Sulla văzându-l pe descendentul gintei Iulia ar fi avertizat pe cei care îi stăteau alături să se ferească pe viitor de acel bărbat. Cicero s-a

¹⁵ CICERO, *Filippica a VII – a*, în *op. cit* la nota I, vol. III, p. 167.

născut cu darul măiestriei cuvintelor și contemporanii au văzut în el în primul rând pe omul de carte - Cicero, stăpânitorul științelor oratorice, juridice etc. Arpinatul a avut însă dorința neadecvată de a ascunde pe acest om al cărții sub mantia omului politic.

Această neadecvare i-a fost reproșată de-a lungul veacurilor în egală măsură de detractori și elogiatori. Atât de evident a fost derapajul politic al Arpinatului, încât nici cei mai fervenți susținători nu l-au putut reabilita, în pofida dorinței lor de a face acest lucru. Pentru unii comentatori moderni Cicero a fost un gânditor de prea aleasă calitate pentru a mai putea „coborî” la a fi un bun politician: „Sans épigramme, on peut dire qu’il est trop intelligent et trop bon pour être un véritable homme d’Etat”¹⁶. Pichon nu uită însă nici el să-i accentueze incongruențele, scăderile, slăbiciunile: „Avec les intentions les plus nobles, il aura les apparences de la lâcheté, et, avec les sentiments les plus honnêtes, les apparences de la perfidie. [...] Il aura beaucoup d’idées, quelques velléités, rarement des volontés, et jamais de persévérance”¹⁷.

Gaston Boissier spune că „viața publică nu i se potrivea” lui Cicero și că acesta a fost „mai degrabă om de litere, decât om politic”, apoi „cauzele pentru care a fost un scriitor fără pereche nu-i îngăduie să fie un bun om politic. Instabilitatea aceea a impresiilor, sensibilitatea aceea delicată și irascibilă, izvorul principal al talentului său literar, nu-l lăsau îndeajuns de stăpân pe propria-i voință”¹⁸.

Nepotrivit pentru viața politică îl consideră pe Marcus Tullius și învățatul român G. Guțu: „Cicero a fost în așa măsură atras de activitatea politică încât nu s-a dedicat altor activități decât când a fost îndepărtat din centrul vieții publice, și în retragerea lui a suferit tot timpul din cauza înlăturării”¹⁹. Cicero a fost atras, crede G. Guțu, de un lucru nepotrivit lui: „Dar activitatea politică era tocmai aceea pentru care el avea cele mai inadecvate calități, ținând seama de criza în care sistemul republican se zbătea, de moravurile politice ale epocii, de ambițiile, de brutalitatea și versatilitatea actorilor ei principali. Într-o asemenea atmosferă, Cicero era o victimă dinaintea condamnată”²⁰.

Credem că prin forma în care găsim să-l apere, să-l disculpe, apologeții ciceronieni mai mult îl împovărează, în așa manieră, încât de sub mantia grea de aur a oratoriei, filosofiei etc., omul politic Marcus Tullius Cicero, în togă de rând, nu se mai vede.

Într-o scrisoare²¹ adresată prietenului său Titus Pomponius Atticus, Cicero își exprima temerea referitoare la felul cum va fi el perceput de posteritate. Marcus Tullius nu vorbea aici despre o eventuală judecată aspră a viitorimii adusă vreuniei dintre marile sale opere, ci despre cum va fi primită atitudinea sa politică. Lucrul acesta ne dovedește că Cicero s-a prețuit ca om politic mai mult decât a prețuit orice alt statut dobândit de-a lungul vieții. Posteritatea a făcut însă altă alegere. În lupta dintre orator și politician, ea l-a ales pe cel dintâi. Remarcabil prin puterea de a surprinde esențialul din vorbele și faptele celorlalți, Cicero nu s-a dovedit la fel de apt în a-și afla propria esență. Istoria însă l-a ajutat să-și găsească gloria acolo unde i-a dăruit-o zeii.

¹⁶ René PICHON, *Histoire de la littérature latine*, Librairie Hachette, Paris, 1924, p. 184.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Gaston BOISSIER, *Cicero și prietenii săi*, trad. N. Steinhardt, Ed. Univers, București, 1977, p. 43.

¹⁹ G. GUȚU, *Viața și opera lui Cicero*, studiu introductiv, în *op. cit.* la nota 1, vol. I, p. 62.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Att.* II, V, I.